

**OPERA ȘTIINȚIFICĂ A EPISCOPULUI TRANSILVANIEI
IGNÁC BATTHYÁNY:
SURSĂ PENTRU EDIȚIILE DE DOCUMENTE**

Andreea Mârza*

Abstract: *Ignác Batthyány (1741–1798), the most famous Transylvanian bishop of the second half of the 18th century, had an inclination for research, which is proved by the scientific work he left behind. However, his position at the head of the Catholic Church did not allow him to devote himself solely to science. In this context, he called on various people who copied documents needed by the prelate, which he used in his work. Of these works, we mention only two *Leges Ecclesiasticae*, vol. I–III, 1785–1827 and *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta, et Acta hactenus inedita, cum serie episcoporum Chanadiensium*, 1790. The copies used – some of them made or brought by Imre Dániel, his librarian, some by acquaintances or even the bishop himself – are preserved in the collection of the Batthyaneum library. Some, those brought by Dániel from Italy or Austria, are preserved in volumes, others, which apparently were used or were to be included in works, are preserved in folders (15 in number).*

Our curiosity on this subject was aroused by the remark made by Mrs Doina Hendre Biro, who, in one of the works she edited, claimed that the writings of the Transylvanian prelate are neither the object of research nor of bibliographical reference. In this context, we have browsed through the main corpus of documents concerning the history of Transylvania and we have compiled in the Appendix a list of the acts that mention in the bibliography the two main works of the bishop. We found about 20 documents. In addition to this, some of the documents contain a number of remarks and comments by the editors of the two corpora on variants of certain terms. These comments can be found in the footnotes, so by default, they also refer to Ignác Batthyány's works.

Keywords: Ignác Batthyány, scientific work, library, copies, corpus of documents, bibliography.

Corpus-urile de documente editate în România care includ acte medievale legate de Transilvania au primit după cel de-al doilea război mondial numele generic de *Documente privind Istoria României. Seria C. Transilvania*, respectiv, la câțiva ani, *Documenta Romaniae Historica. Seria C. Transilvania*. Acest din urmă corpus va ajunge în curând la cel de-al XVIII-lea volum care va cuprinde, din cauza numărului mare de acte redactate spre sfârșitul secolului al XIV-lea, perioada anilor 1391–1393. Fiecare document în cauză este analizat de cercetători, realizându-se, după caz,

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: andreea.marza@acad-cj.ro; <https://orcid.org/0000-0002-8647-7920>

transcrierea, traducerea, rezumatul, indici onomastici, toponimici, de materii și descrierea diplomatică; totodată se caută în bibliografii edițiile sau regestele documentelor.

Cercetarea de față s-a născut în urma lecturării lucrării *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*, Adnotare și Prefață de Doina Hendre Biro, București, 2014, unde la p. 231 editoarea afirma: „Suntem îndreptățiți să credem că scrierile sale [n.n. Ignác Batthyány] nu au fost valorificate, nici chiar cărțile tipărite nu au fost, ne referim punctual la cele trei volume de Istorie a Bisericii, «Leges», care nu fac, din păcate, nici obiect de cercetare și nici măcar de referință bibliografică”¹. Această afirmație ne-a dus spre volumele editate de colectivul de istorici de la Cluj, acum din cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu”, care, începând cu anul 1951 se ocupă de editare de documente. Totuși, chiar de la primul volum din DIR, istoria Bisericii, lucrarea de bază a episcopului-savant Ignác Batthyány, este folosită ca sursă.

Nu intenționăm să scriem despre o „întoarcere la origini”, cum frumos a analizat Lidia Gross începuturile colecției *Documente privind istoria României* în anul 2007, nici să reluăm istoria colecției *Documenta Romaniae Historica*, acel „proiect maximal” dezbătut de Violeta Barbu în anul 1999, ci vom dovedi prin cercetarea de față că episcopul I. Batthyány a fost, este și va fi sursă pentru colecții de documente².

Numele lui Ignác Batthyány se leagă strâns de așezământul cultural pe care l-a creat la Alba Iulia, pe atunci Alba Carolina, și care în memoria fondatorului îi poartă numele. Informațiile despre viața și activitatea pe care a desfășurat-o de când a fost numit episcop al Transilvaniei (1780) sunt, în mare măsură, cunoscute³. Studiile

¹*Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*, Adnotare și Prefață dr. Doina Hendre Biro, București, 2014, p. 231.

² Violeta Barbu, *Istoria unei colecții: Documenta Romaniae Historica*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XVII, 1999, p. 39–43; Lidia Gross, *Din începuturile unei colecții: Documente privind Istoria României. Seria C. Transilvania*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, XLVI, 2007, p. 33–39.

³ Începând cu secolul al XIX-lea s-au scris numeroase articole, s-au redactat cataloage ale bibliotecii, primii care au scris despre bibliotecă fiind, bineînțeles, bibliotecarii ei. Din cauza multitudinii lucrărilor le vom menționa pe cele mai semnificative: Béla Baráth, *A Batthyány Ignác-féle akadémiai tervezetek*, „Erdélyi Múzeum”, 1934, új folyam (39), kötet 1–6, p. 143–148; Vencel Biró, *Gróf Batthyány Ignác levelei*, „Erdélyi Múzeum”, 1941, 46, p. 295–310; Doina Biro, *Ignác Batthyány și destinul unei biblioteci: Batthyaneum 1798–2008*, „Revista română de istorie a cărții”, 2008, 5, p. 42–45; eadem, *Institutul Batthyány și manifestările științifice de la Alba Iulia din 1912. Bazele primului muzeu*, „Revista română de istorie a cărții”, 2008, 5, p. 46–55; *Biblioteca Batthyaneum ...*, passim; Ileana Dârja, *Din istoria Bibliotecii Batthyaneum. Etapa I (1798–1826)*, „Apulum”, 1997, XXXIV, p. 341–365; Doina Hendre Biro, *Les Batthyany: considerations sur une genealogie*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 2004, 8, p. 25–41; eadem, *Batthyány Ignác le fondateur de la Bibliothèque Batthyaneum à Alba Iulia. Sur ses projets scientifiques et culturels et sur ses modèles religieux*, „Klímó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században”, eds.: Pohánka Éva, Szilágyi Mariann, Pécs, 2011, p. 39–57; eadem, *Le décor de la bibliothèque et de l'observatoire astronomique fondés par le comte Ignác Batthyány, évêque de*

întreprinse la Graz, Trnava, Roma l-au îndreptat, după moda vremii, spre o carieră ecleziastică, ajungând abate de Ják, canonic și mare prepozit de Eger (1766–1780) și, mai apoi, episcop⁴. Odată cu mutarea la Alba Iulia s-a implicat activ în bunul mers al diecezei (restaurarea catedralei de la Alba Iulia, a palatului episcopal, vizite canonice etc.), rămânându-i puțin timp pentru cercetările științifice cărora s-a dedicat până atunci. De exemplu, în perioada pe care a petrecut-o la Roma, a studiat în bibliotecile și arhivele romane, dar nu numai. A reușit să strângă multe informații istorice,

Transylvanie, à la fin du XVIIIe siècle, „Bibliotheken, Dekor (17.–19. Jahrhundert)”, Hgg. von Frédéric Barbier, István Monok & Andrea De Pasquale, Budapest-Roma-Paris, 2016, p. 155–177; eadem, *Le contexte politique et les conditions d’achat de l’ancienne imprimerie des jésuites par Ignace Batthyány, évêque de Transylvanie*, „Ex Oriente Amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l’occasion de son 65e anniversaire”, edité par Claire Madl et István Monok, Budapest, 2017, p. 309–326; Zsigmond Jakó, *A Batthyaneum – könyvtár történetéből I. A Migazzi-gyűjtemény megszerzése*, „Könyvtári Szemle”, București, XIII, 3, 1969, p. 125–129; idem, *Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező*, în „Erdély Múzeum”, Kolozsvár, LIII, 1991, p. 76–99; András Kovács, *Observatorul Astronomic Batthyaneum de la Alba Iulia: un program decorativ puțin cunoscut*, „Ars Transsilvaniae”, 1992, tom II, p. 29–48; Zsolt Kovács, *A Gyulafehérvári trinitárius templom és rendház egykori berendezése*, „Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára”, eds.: Kovács Zsolt, Sarkadi Nagy Emese, Weisz Attila, Cluj, 2011, p. 197–219; István Monok, *Identité culturelle, identité nationale: les bibliothèques institutionnelles en Hongrie et en Transylvanie au XVIIIe siècle*, în vol.: *Un’istituzione dei Lumi: la biblioteca. Teoria, gestione e pratiche biblioteconomiche nell’Europa dei Lumi*. Convegno Internazionale, Parma, 20–21 maggio 2011, eds.: Frédéric Barbier, Andrea de Pasquale, Parma, 2013, p. 209–228; idem, *L’aristocratie de Hongrie et de Transylvanie aux XVIIe et XVIIIe siècles et «le livre pour tous»*, în vol.: *Ex Oriente amicitia. Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l’occasion de son 65e anniversaire*, Edité par Claire Madl et István Monok, Budapest, 2017, p. 115–126; Eva Selecká Mârza, *A középkori Lőcsei könyvtár*, Szeged, 1997; Ioan Șerban, *Despre arhitectura fostei biserici trinitariene (azi Biblioteca Batthyaneum) din Alba Iulia*, „Apulum”, 1975, XIII, p. 373–383; Idem, *Edificiul Batthyaneum la sfârșitul secolului XVIII. Addenda*, „Apulum”, 1979, XVII, p. 477–487; Elemér Varjú, *A gyulafehérvári Batthyány könyvtár*, „Magyar Könyvszemle”, 7 évf. 3 sz./1899, p. 209–243, 4 sz./1899, p. 329–345. Pe lângă articole sau cărți s-au redactat și unele cataloage despre cărțile din fondurile bibliotecii: de ex.: Antal [sic!] Cseresnyés, *Conscriptio Bibliothecae Musei Batthyányani facta annis 1824–1826*, II vol. (cota K5 II. 11–13); Antal Beke, *Index manuscriptorum Bibl. Batthyaniae*, Károlyfehérvár, 1871; *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum bibliothecae Batthyányanae* exaratus per Robertum Szentiványi, Szeged, 1958; *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyaniae*, conscriptus a Péter Kulcsár, Szeged, 1965; Ileana Dârja, *Fondul Migazzi. Surse documentare*, Alba Iulia, 1998; *Vocabularul cărții manuscrise*, Coord.: Adrian Papahagi, Realizat de Adrian Papahagi, Cristiana Papahagi, Adinel Ciprian Dincă, în colab. cu A. Mârza, pe baza lucrărilor *Vocabulaire codicologique* de Denis Muzerelle și *Terminologia del libro manuscrito* de Marilena Maniaci, București, Edit. Academiei Române, 2013; Eva Mârza Selecká, *Slovacikálne tlač v sedmohradskej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii (16.–18. storočie)*, Martin, 2021.

⁴ *Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1766 [...]*, Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ., p. 15: „D. Ignatius è Comitibus de Batthyán, perpetuus in Németh-Ujvár, abbas S. Georgii Militis et Martyris de Gyák seu Ják”; *Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1773 [...]*, Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ., p. 12: „D. Ignatius è Comitibus de Batthyán, perpetuus in Németh-Ujvár, abbas S. Georgii Militis et Martyris de Ják, C.E. Agriensis cantor et canonicus”; *Biblioteca Batthyaneum ...*, p. 20.

teologice, filosofice pe care le va cuprinde în lucrările sale, totodată a știut unde se mai aflau și altele care îi erau necesare⁵. După moda vremii a pus bazele la Alba Iulia a unei societăți științifice (*Societas Litteraria Assiduorum*) a cărei activitate nu este extrem de vizibilă precum a celor din Italia, spre exemplu, totuși societatea a avut statut, membri, teme de cercetare, urmele ei ajungând până în preajma anului 1790⁶. În cazul în care nu ar fi fost numit în fruntea diecezei Transilvaniei, Ignác Batthyány, prin personalitatea sa complexă, ar fi putut, fără nicio tăgadă, să „concoreze” cu activitatea științifică a contemporanilor săi: György Pray, István Katona, Dániel Cornides, Mihael Johann Denis, Adam František Kollár, Matej Bel etc. Mai puțin cunoscută este bogata operă științifică ce, parțial, a rămas sub formă manuscrisă în fondul arhivistic al Bibliotecii Batthyaneum.

Primele lucrări i-au apărut încă în timpul șederii la Eger. Pe prima a scris-o sub pseudonimul Agamans Palladius ca membru al „Academiae Philaletorum” și este un răspuns dat istoricului József Benczur care aducea în discuție veridicitatea diplomei de întemeiere a abației Sf. Martin de la Pannonhalma; lucrarea a stârnit curiozitate, apărând la scurt timp alte două analize (a lui Chrysostomus Novák și Antonius Ganoczi) și un răspuns al lui J. Benczur. Următoarea este o traducere din franceză în latină a lucrării lui Matthias Beuvelet, de fapt o adaptare la cerințele locale și se adresează seminariștilor și întregului cler din Transilvania pe care îl va păstori⁷.

Îndatoririle din fruntea episcopiei nu i-au permis să dedice suficient timp cercetărilor și a fost nevoit să caute și să găsească un colaborator capabil să-l ajute și pe care să se poată bizui. A găsit un tânăr care studia teologia la Viena, care va ajunge preot și pe care îl va numi în scurt timp bibliotecar și care, în perioada de început a activității episcopale a lui I. Batthyány, i-a strâns materiale bibliografice, pe teme de interes, atât din Austria, unde a studiat teologia, cât și din călătoriile întreprinse în

⁵ Vezi în acest sens corespondența cu Imre Dániel: Biblioteca Batthyaneum cutia LXX, nr. 127, 136, 137, 138 (prescurtat în continuare BB LXX).

⁶ Vezi B. Baráth, *A Batthyány Ignác-féle akadémiai ...*, p. 143–148; *Biblioteca Batthyaneum ...*, p. 22; D. Hendre Biro, *Activitatea tipografiei episcopale în documentele de arhivă și cărțile Bibliotecii Batthyaneum, raportată la proiectele societății Litteraria Assiduorum*. Pars secunda, în vol.: *Petru Maior și prietenii*, ed. Laura Stanciu, Cluj-Napoca, 2020, p. 35–52, unde autoarea menționează societatea fugitiv. Andreea Mârza, *Sedmohradský zberateľ – biskup Ignác Batthyány a jeho Societas Litteraria Assiduorum*, „Kniha” 2021. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry”, Martin, 2021, p. 103–105; BB IX–38: *Analecta et anecdota historico-diplomatica de rebus sub Ioanne I et Isabellae Reginae gestis praecipue autem de coede Cardinalis Georgii Martinuzzi Episcopi Magno Varadiensis quibus accedunt aliqua Ludovici II ex voto et sententia Senatus Societatis litterariae Societati edendorum manuscriptorum praepositi edidit, recensuit, dissertatione, ac notis illustravit Ignatius Comes de Bathyan Episcopus Transilvaniensis*.

⁷ Ignatius Batthyán, *Norma cleri, quam magister Matthaeus Beuvelet gallice edidit, nunc in usum Seminarii Albensis latinam reddidit et accommodavit*, Agrariae, 1780. Lucrarea a cunoscut o reeditare în anul 1784, de data aceasta la Viena, în tipografia lui Joseph Kurzböck; A. Mârza, *Sedmohradský zberateľ ...*, p. 102.

Ungaria sau din acea *peregrinatio scientifica* întreprinsă cu finanțarea episcopului între decembrie 1783–decembrie 1785 în Peninsula Italică. Este vorba de Imre Dániel, armean din Dumbrăveni, care a devenit, pentru câțiva ani, mâna dreaptă a episcopului în domeniul cercetării științifice, iar materialul arhivistic păstrat în fondul bibliotecii Batthyaneum este grăitor; a adus din Italia 16 volume cu copii de documente transcrise de el sau de copiiști plătiți. Activitatea întreprinsă de Imre Dániel în peninsulă, dar nu numai, a fost identică cu cea dusă la bun sfârșit de iezuitul Márton Cseles (1641–1709) la cererea cardinalului Leopold Kollonich, primat al Ungariei; rezultatele muncii călugărului iezuit se găsesc în Biblioteca universității din Budapesta⁸. Dacă pentru fondurile din afara Transilvaniei a apelat, în special, la Imre Dániel, episcopul a încercat să cerceteze personal informațiile care se puteau găsi la fața locului, ajutându-se, în mare măsură, de edictul de desființare a ordinelor monahale. De aceea găsim astăzi în fondurile bibliotecii Batthyaneum cărți care au aparținut ordinului trinitarian, deținătorul inițial al clădirii transformate de episcop în bibliotecă, celui iezuit de la Sibiu, Cluj, Odorhei, celui anabaptist de la Vințu de Jos (în apropiere de Alba Iulia) etc. pentru că și le-a însușit, mânat fiind de pasiunea de colecționar. Nu reproșăm nimic episcopului deoarece, dacă nu ar fi ajuns în colecțiile sale, probabil s-ar fi pierdut în timp.

Următoarea lucrare de anvergură cu care ne apropiem de titlul cercetării de față este *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*⁹. Dedicată cardinalului Cristoforo Migazzi, de la care cumpărase anterior faimoasa bibliotecă, episcopul Batthyány a gândit acest prim volum și următoarele două drept surse pentru studierea istoriei Bisericii, analizând conținuturile sinoadelor de la origini. Documentele care par a sta la baza acestui prim volum sunt cele care proveneau din regiunea Spiš – Slovacia – despre care bibliografia spune că a vizitat-o, dar, din păcate, nu există mențiuni scrise; la acestea s-ar adăuga și cele adunate de Samuel Székely de Doba pe care le avea la îndemână în bibliotecă, totodată și o serie de acte copiate de la biblioteca și arhiva Vaticanului¹⁰. Episcopul considera că scopul acestei colecții de legi este să dezbată doctrina credinței și a obiceiurilor. Dintre sursele folosite amintește un manuscris de la Bardejov /

⁸ *Biblioteca Batthyaneum ...*, p. 22; A. Mârza, *Portretul unui iluminist ardelean. Bibliotecarul Imre Dániel (1754–1804)*, Cluj-Napoca, 2020. Vezi și József Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái* accesat pe site-ul <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (accesat 12 iulie 2022).

⁹ Ignatius, comes de Batthyán, *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*, opera et studio [...], episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae. Tomus primus, Albae Carolinae, Typis Episcopalibus, MDCCLXXXV.

¹⁰ Ignatius Batthyán, *Leges ...*, t. I, dedicația către cardinalul Migazzi: „[...] Eiusque dedicarem nomini non solum mea in Eminentiam Tuam observantia, multipliciaque Eius in me studia imperarunt, verum ad id induxit veteris quoque aemulatio disciplinae”. *Biblioteca Batthyaneum ...*, p. 20; D. Hendre Biro, *Activitatea tipografiei episcopale în documentele ...*, p. 40; A. Mârza, *Portretul unui iluminist ...*, p. 44–49; eadem, *Transilvania ca societate de frontieră din perspectiva colecționarilor de carte*, „Acta Mvsei Apvlensis. Apvlvm. Series Historia & Patrimonium. Supplementum”, 2022, LIX, p. 95.

Bartpha – Spiš (Slovacia) din jurul anului 1514 care conține o serie de acte ale regelui Sigismund al Ungariei din anul 1415, dar și un manuscris aflat în Biblioteca Imperială din Viena, colecția lui Johannes Sambucus (decretele strânse de la sfântul Ștefan până la decretul din 1481 dat de regele Matia Corvin sub denumirea de *Corpus Iuris Hungarici*), colecția de legi realizată de István Verbóczi, cea a episcopului de Nitra, Zacharias Mossóczy, care a lucrat împreună cu Nicolaus Telegdi, episcop de Pécs, la un corpus de documente tipărit la Trnava în anul 1583, colecția de decrete ale regilor Ungariei realizată de marele prepozit de Eger, István Illosuai. Pe lângă aceștia nu-i trece cu vederea nici pe Blasius Veres care a pus în ordine alfabetică legile din regat, le-a stabilit scurte titluri, pe Dániel Cornides sau Adam Kollar¹¹. Aparatul critic folosit dovedește atenta cercetare și utilizare a surselor.

Următoarele două volume din *Leges ecclesiasticae* ... nu au apărut în timpul vieții episcopului, ci abia în anul 1827, de data aceasta la Cluj, în fosta tipografie episcopală, în timpul păstoririi episcopului Ignác Szepessy. Noul episcop este posibil să nu se fi implicat cu nimic în „bucătăria internă” a lucrării și să fi tipărit cele două volume așa cum le-a lăsat episcopul Batthyány. Nu se știe unde se găsesc manuscrisele celor ultime două volume, al primului se păstrează în fondul bibliotecii Batthyaneum. Mai este curios un fapt: primul volum apărut în timpul vieții episcopului Batthyány are coperte îmbrăcate în piele, decorate cu diferite elemente geometrice și florale, calitativ superior următoarelor două care au doar coperte cartonate, îmbrăcate în hârtie marmorată. Grijă pe care a arătat-o Ignác Batthyány față de propria-i lucrare, nu a fost avută de urmașul său, totuși laudabil este gestul tipăririi celor două volume. Bibliografia de specialitate afirmă că în aceste două ultime volume episcopul Batthyány ar fi inclus informații care i-au fost aduse din Italia de bibliotecarul său pe care, într-adevăr, l-a însărcinat să copieze și teme pe acest subiect. Deși ultimele două volume nu au o prefață sau vreun salut adresat cititorului, I. Batthyány a menționat doar într-un caz, pe care l-am descoperit până în acest moment, că ar fi folosit informațiile din copii aduse de Dániel din Italia; notița respectivă face însă referire la primul volum din *Leges ecclesiasticae* ...¹².

¹¹ Ignatius Batthyán, *Leges* ..., t. I, p. 8–10, 19, 22.

¹² Ignatius, comes de Battyán, *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*, opera et studio [...], episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae. Tomus secundus, Claudiopoli, Typis quondam Episcopalis, MDCCCXXVII și idem, *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum ei adiacentium*, opera et studio [...], episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae. Tomus tertius, Claudiopoli, Typis quondam Episcopalis, MDCCCXXVII; *Biblioteca Batthyaneum* ..., p. 226; D. Hendre Biro, *Activitatea tipografiei episcopale în documentele* ..., p. 40; v. sursele celor 3 volume în Ignatius Batthyán, *Leges* ..., t. I, p. 1–96. Pentru menționarea informațiilor aduse de Dániel v. BB XI 88, filele în care a transcris din manuscrisul aflat la Biblioteca Apostolica Vaticana, nr. 3924, p. 375 și p. 384 unde episcopul informează că „Inserti Legibus Ecclesiasticis Hung. Tom. 1o” (în colțul din dreapta sus). Despre episcopul Ignác Szepesy (1780–1838) vezi și <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14964.htm> (accesat 14 iulie 2022).

Spre deosebire de aceasta, o altă lucrare folosită de cercetătorii DRH-ului. *Seria C. Transilvania* îl amintește pe bibliotecar. Este vorba de *Series episcoporum Csanadiensium* care face parte din lucrarea *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta et Acta hactenus inedita ...*¹³. Istoria redactării lucrării principale este foarte pe scurt următoarea: cardinalul Giuseppe Garampi, nunțiu papal la Viena, l-a informat și pe I. Batthyány despre existența, în cadrul bibliotecii capitlului din Freising, a unui manuscris din opera Sf. Gerard. Imre Dániel, aflat pe atunci la Viena, a fost cel care l-a copiat la cererea episcopului, manuscrisul fiind împrumutat de nunțiu la Viena unde se găsea Dániel. Corespondența dintre Dániel și episcop pe această temă, dar și copia realizată de Dániel se află în fondul arhivistic de la Batthyaneum¹⁴. Discuțiile despre manuscris s-au purtat pe parcursul anilor 1780–1781, o singură mențiune este în 1783, după care revin în anul 1785 când Dániel se găsea în Italia în interesul științific al episcopului. Dániel a găsit informații despre acest subiect și la Venetia, fapt adus la cunoștința episcopului în mai multe scrisori¹⁵. În fondul de la Batthyaneum se păstrează mai multe variante manuscrise redactate de mai multe mâini (identificabil, pe moment, este ductul lui Dániel și al episcopului) ale lucrării care va apărea, în cele din urmă, în anul 1790¹⁶. O scurtă relatare despre etapele întregului proces de editare a fost inclusă de episcop în primele pagini ale lucrării¹⁷.

Scriere complexă, dar nu de anvergura lui *Leges ecclesiasticae ...*, *Sancti Gerardi ... Scripta et Acta* este structurată pe două paliere. Cel dintâi analizează manuscrisul care a stat la bază, vechimea lui, ideile teologice, filosofice și istorice care răzbat din lucrare¹⁸. Al doilea palier discută viața Sf. Gerard surprinsă în *Legenda Major*, dar și modul în care a fost perceput de diferiți autori precum Pelbart de Themeswar, Jean Stillingh, Iacobus de Voragine, Pietro di Natali, Nicolaus Olahus, Arnold Wion etc.¹⁹. Dedicată papei Pius al VI-lea care, după cum reiese din dedicație, l-a susținut în momentul numirii în funcția de episcop, lucrarea continuă cu

¹³ *Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta et Acta hactenus inedita, cum serie Episcoporum Chanadiensium*, opera et studio Ignatii comitis de Batthyán episcopi Transylvaniae, Albo Carolinae, Typis Episcopalibus, MDCCXC. Vezi și A. Mârza, *Portretul unui iluminist ...*, p. 154–160; D. Hendre Biro, *Activitatea tipografiei episcopale în documentele ...*, p. 41–42.

¹⁴ Vezi de ex. BB LXX/92, 93, 94, 95 (corespondența) sau BB XI 180, 356 p. transcrise și numerotate de Dániel.

¹⁵ BB LXX/220, 223.

¹⁶ BB IX 61, IX 187, IX 188. Vezi de ex. în fondul bibliotecii Batthyaneum cota Q2 IV 30 – unul dintre exemplarele lucrării.

¹⁷ Ignatius de Batthyán, *Sancti Gerardi ...*, p. IV: „[...] illico codicem exscribi feci, quo autem adcurator praestaretur opera, orbi litterario notus Adamus Franciscus Kollár, Palatinae Bibliothecae Windobonensis custos, pro suae in nos amicitiae necessitudine, nostro intendebat librario [Dániel n.n.], suamque etiam laudatissimus cardinalis adiecit operam. [...]”.

¹⁸ *Ibidem*, p. III–XLII.

¹⁹ *Ibidem*, p. XLII–LXIV. *Biographie Nationale publiée par l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*. Tome vingt-quatrième, Bruxelles, 1926–1929, p. 34–39, vezi și on line https://www.academieroyale.be/academie/documents/FichierPDF_BiographieNationaleTome2072.pdf (accesat 17 iulie 2022).

comentariul la *Cântarea celor trei tineri* din Cartea lui Daniel 3, 57–65: o rugăciune a trei tineri aruncați în foc de regele Nabucodonosor; comentariul se pare că a fost scris de Sf. Gerard, nu a circulat în literatură și se găsea în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în biblioteca capitlului din Freising de unde i-a parvenit lui Dániel pentru copiere²⁰.

Chiar din momentul tipăririi *Sancti Gerardi ... Scripta et Acta ...* a circulat împreună cu *Series episcoporum Csanadiensium*. Șirul episcopilor de Cenad începe *ex abrupto* cu menționarea primului (Sf. Gerard), urmând ca pe parcurs să fie introduse diferite documente referitoare la păstoria episcopilor găsite la Biblioteca Vaticană și nu numai²¹; unele dintre ele sunt sigur copiate de Dániel sau de copii plătiți de acesta deoarece figurează în volumele cu copii aduse de Dániel din Italia.

De exemplu din *Series ...*:

p. 11, nota n: ex Registro Litterarum Apostolicarum Honorii III = v. *Varia manuscripta et documenta historica per copia per Emericum Daniel in Italia collecta* BB IX 59.

p. 28, nota s: Ex Reg. Litter. Apostolicarum Benedicti Papae XII, anno I, parte 1, ep. 625 = v. *Miscellanea diplomatica historiam r. Hungariae illustrantia* BB XI 88, nr. 6 din cuprins.

p. 30, nota u: Ex Reg. Litt. Ap. Clementis PP VI = v. BB IX 59.

p. 62, nota e: Ex Registro Litterarum Apost. Gregor. PP XI Anno III, p. 74 = v. BB XI 88, nr. 7 din cuprins.

p. 140: Ex Bibliotheca Chigiana L III. 62, fol. 252 = v. *Collectanea Bibliothecarum Columnensis, Chigianae, Doria-Pamphiliana, Alteriana, Corsiniana et Tabularii Sacrae Congregationis de Propaganda Fide* BB X 116.

Episcopul a fost atât de preocupat de episcopia de Cenad, deoarece, pe lângă importanța ei în perioada de catolicizare a zonei, de Cenad îl lega și domeniul Beba pe care îl cumpăraseră în primii ani ai păstoririi în Transilvania. Probabil acestea au fost motivele pentru care i-a cerut lui Dániel să caute informații despre istoricul acesteia. Faptul este menționat și în jurnalul ținut de Dániel în perioada decembrie 1783 – decembrie 1785. Astfel, în *Diarium Italicum ...*, la data de 4 martie 1785, cu ajutorul prefectului Arhivei de la Vatican, Dániel a găsit bulele adresate următorilor episcopi de Cenad: Grigore, Luca, Ladislau, Petru, Albert, Ioan de Zochel sau Francisc de Chabol²². Aceste acte au fost folosite de episcop parțial sau

²⁰ Vezi dedicația Beatissime Pater „[...] nostri causa ad gloriosae recordationis Imperatorem, et Regem Josephum II magno animo profectus, apud Eundem tam feliciter versatus es, ut quae ininter Te, et Episcopos Hungariae, ut expeditius nostrum redderes ministerium, gesta sunt”. *Ibidem*, p. 1–297, 301–359. István Monok, *Les bibliothèques et la lecture dans le bassin des Carpates 1526–1750*, Paris, 2011, p. 14.

²¹ Ignatius de Batthyán, *Sancti Gerardi ... Series*, p. 3–180.

²² Emericus Dániel, *Diarium itineris Italici*, t. II, f. 117 r-v.

in extenso (v. de ex. p. 108 unde vorbește despre Albert și Ioan de Zochel, p. 128 este amintit Francisc de Chabol) în momentul redactării lucrării *Series episcoporum Csanadiensium*.

Cele două lucrări principale ale episcopului Batthyány au fost realizate pe baza copiilor care se regăsesc în fondul arhivistic al bibliotecii. Pe lângă cele 16 volume cu copii aduse de bibliotecarul Imre Dániel din Italia, prelucrate parțial de episcop în lucrări, în fondul actual se află încă mai multe dosare care conțin copii din diferite acte, dar care, în mare parte, au fost copiate din volumele editate de autori precum György Pray, József Koller, Gelasius Dobner, István Kaprinaj, Chrisostomus Novák, Lucas Wading, Xystus Schier, Pietro Maria Campi, Daniele Farlati, Baltazar Adam Krčelić / Kerchelich, Károly Péterffy, Vince Blaho, Karol Wagner etc. sau din manuscrise lăsate de Dániel Cornides, Gábor Hevenessy²³. Nu poate fi stabilit ductul copiștilor; în câteva cazuri, însă, copist a fost chiar episcopul. Credem că aceste copii au fost aranjate pe teme de interes deoarece, în câteva situații, copii care au fost aduse de Dániel din Italia, au fost scoase de la locul lor și introduse în aceste dosare. Menționăm că ductul mâinii lui Dániel este evident în unele cazuri: chiar dacă nu a copiat el documentul, în colțul din dreapta, uneori din stânga sus a numerotat filele respective²⁴. Totodată, unele acte au regeste sau glose realizate chiar de episcop²⁵; altele au fost copiate și apoi colaționate²⁶.

Aceste lucrări nu sunt singurele redactate de episcop, dar considerăm că sunt cele mai importante. Curios este faptul că, în momentul realizării cercetării de față (vara anului 2022–vara anului 2023), nu am regăsit în fișierul bibliotecii cea mai importantă lucrare a episcopului-savant, *Leges ecclesiasticae* Ținem să precizăm că în fișier din cutia cu litera B, unde ar trebui să se afle toate lucrările tipărite ale episcopului, lipsesc titluri ceea ce face imposibil de prezentat o listă completă cu

²³ *Decreta Honorii III. Papae (in copia)*, 83 f. (BB IX–13); *Decreta Innocentii III. Papae (in copia)*, 101 f. (BB IX–14); *Decreta Gregorii IX. Papae (in copia)*, 117 f. (BB IX–15); *Decreta Innocentii IV. Papae (in copia)*, 75 f. (BB IX–16); *Decreta Pontificum in copia*, 140 f. (BB IX–17); *Decreta Pontificum (in copia)*, 126 f. (BB IX–18); *Decreta Pontificum, in copia*, 130 f. (BB IX–19); *Decreta Pontificum, in copia*, 107 f. (BB IX–20); *Decreta Pontificum, in copia*, 104 f. (BB IX–21); *Decreta Pontificum, in copia*, 89 f. (BB IX–25); *Decreta Pontificum (in copia)*, 111 f. (BB IX–26); *Decreta Pii II. Papae (in copia)*, 72 f. (BB IX–7); *Decreta Pontificum (in copia)*, 106 f. (BB IX–28); *Decreta Pontificum (in copia)*, 105 f. (BB IX–29). O notă aparte este dată de *Decreta Pontificum, in copia*, 64 f. (BB IX–22), un fel de index al copiilor din dosare; este împărțit în cinci dosare numerotate A, B, C, D, E, după care urmează altele cinci numerotate, de această dată, cu litere grecești de la α la ϵ .

²⁴ *Decreta Innocentii III. Papae (in copia)*, f. 12r.; *Decreta Gregorii IX. Papae (in copia)*, f. 12r.-v.; *Decreta Innocentii IV. Papae (in copia)*, f. 17r.-22r., f. 23r.-v.; *Decreta Pontificum in copia*, (BB IX–17), f. 7r. –8r.; *Decreta Pontificum, in copia*, (BB IX–21), f. 33r.-40v., 94r.-96r., 99r.-102v.; *Decreta Pontificum (in copia)*, (BB IX–28), f. 104r.-106r.; *Decreta Pontificum (in copia)*, (BB IX–29), f. 79r.-80r.

²⁵ *Decreta Honorii III. Papae (in copia)*, f. 9r., 13r., 14v., 54r., 55r.; *Decreta Gregorii IX. Papae (in copia)*, f. 56r.: „Ex Mss. Hevenesyannis nos propria manu exscripsemus”.

²⁶ *Ibidem*, f. 74r.-v.: „Ex Analectis Caroli FejérVáry Tomo primo numero CCXCIX, coll. 28ª Oct. 792 K.H.”

lucrările scrise de prelatul transilvan. Lipsa este vizibilă deoarece fișele au fost numerotate pe verso în ordine crescătoare, în partea de jos, cu creionul. Menționăm că atâta vreme cât tot fondul de manuscrise de la Batthyaneum nu va fi prelucrat, nu se va putea ști cu certitudine numărul de lucrări rămase în manuscris care au ductul episcopului. Ce se cunoaște în prezent se bazează pe temele de interes ale cercetătorilor care le-au scos la iveală de-a lungul timpului.

Revenind la cele două corpus-uri de documente (*DIR C., Transilvania* și *DRH C., Transilvania*) și la afirmația doamnei Doina Hendre Biro că lucrările lui Ignác Batthyány nu se folosesc de cercetători nici măcar ca referință bibliografică, împinși de curiozitate, în final am realizat o scurtă *Anexă* din care reiese gradul de folosire al lucrării *Leges ecclesiasticae ...* și *Series episcoporum Csanadiensium*. Ambele lucrări sunt utilizate, documentele incluse de episcop sunt menționate fie la ediții, fie la regeste, după caz. De fapt, chiar în primul volum din *DIR C. Transilvania* se face trimitere la *Leges ecclesiasticae*; este vorba de un document din 29 ianuarie 1238. Începând cu volumul al XII-lea din *DRH C. Transilvania* apar trimiteri la lucrarea *Series episcoporum Csanadiensium*. În mare sunt regeste sau ediții, care aduc în discuție, cronologic, pe regii Carol Robert, Ludovic I, diferiți arhiepiscopi, voievozi, episcopi de Cenad, Oradea etc.

În concluzie, opera scrisă a episcopului Transilvaniei este și va fi utilizată în edițiile de documente realizate în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu”, deoarece preocupările prelatului nu s-au oprit la evenimentele din secolul al XIV-lea. Cât despre lăsamântul cultural al lui Ignác Batthyány, ne referim aici la biblioteca în ansamblul ei, aceasta așteaptă vremuri mai bune, propice pentru depistarea și cercetarea atât a fondului de carte (manuscrise, incunabule și cărți tipărite), cât și a bogatului fond arhivistic.

ANEXĂ

Documente privind istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania, vol. I (1075–1250)

- nr. 258: 1238 ianuarie 29: scurt comentariu în care se face trimitere la Ign. Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 2, p. 360.

Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania, vol. I (1301–1320)

- nr. 190: 1313 noiembrie 1: Carol Robert, regele Ungariei, face o danie, printre confirmatorii actului fiind și dregători din Transilvania; (regist după textul latin din Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 149–150).
- nr. 191: 1313 noiembrie 1, Buda: Sinodul din Buda scrie papei Clement al V-lea, printre episcopi fiind și episcopul de Oradea; (regist după textul latin din Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 147–148).
- nr. 229: 1315 august 1, Lipova: Carol Robert, regele Ungariei, face o danie, printre confirmatorii actului fiind și dregători din Transilvania; (regist după textul latin din Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 1, p. 464–466).

- nr. 270: 1317 august 2, Szeged: Carol Robert, regele Ungariei, întărește dania făcută arhiepiscopului de Esztergom, printre confirmatorii actului fiind și dregători din Transilvania; (regist după textul latin din Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 1, p. 46–466).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. X (1351–1355)

- nr. 86: 1351 decembrie 11: Ludovic I, regele Ungariei, transcrie și întărește nobilimii privilegiile date de regele Andrei al II-lea prin bula de aur din 1222, adăugând și unele privilegii noi; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 192–199, actul nr. XLVI, după exemplarul din arhiva Teleki).
- nr. 146: 1352 septembrie 20, Buda: Ludovic I, regele Ungariei, hotărăște ca plata dijmelor cuvenite episcopului Transilvaniei și capitlului din Alba Iulia să nu se mai dea în natură, ci în bani; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 199).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XI (1356–1360)

- nr. 217: 1358 februarie 6, Turda: Andrei, voievodul Transilvaniei, întărește înțelegerea dintre Dominic, episcopul Transilvaniei, și nobilii din Transilvania cu privire la plata dijmelor cuvenite bisericii de pe moșiile nobililor; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 207).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XII (1361–1365)

- nr. 124: 1362 septembrie 1 – septembrie 12: Dominic, episcopul de Cenad, a plătit lui Gaucelmus, episcop de Nimes, legat papal în Ungaria, optzeci de florini și douăzeci și trei de solizi, drept taxă de confirmare; (regist Batthyány, *Series episcoporum Csanadiensium*, p. 61).
- nr. 310: 1364 august 9: Dominic, episcopul de Cenad, a plătit Sfântului Scaun, prin Iacob, lectorul bisericii de Cenad, 364 de florini drept parte a sa din taxa de confirmare; (regist Batthyány, *Series episcoporum Csanadiensium*, p. 59).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XIII (1366–1370)

- nr. 5: 1366: Ludovic I, regele Ungariei, hotărăște că numai catolicii au dreptul de a stăpâni moșii în districtul Caransebeș; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 405).
- nr. 121: 1366 iulie 20, Lipova: Ludovic I, regele Ungariei, poruncește nobililor, orașelor și satelor libere din comitatele Keve și Caraș să prindă pe toți preoții ortodocși de acolo și să-I predea magistrului Benedict, comitele aceluiași comitate; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 214).
- nr. 226: 1367 mai 5: Dominic, episcopul de Cenad, a plătit Sfântului Scaun o restanță din taxa de confirmare a predecesorului său; (regist Batthyány, *Series episcoporum Csanadiensium*, p. 60).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XIV (1371–1375)

- nr. 249: 1331 iunie 12, Oradea: Dominic, episcopul de Oradea, rânduiește anumite îndatoriri ale canonicilor din capitlu și pedepsele pentru cei ce nu și le îndeplinesc; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 597–603, fragmentar).
- nr. 367: <1374–1375>, <Oradea>: Statutele capitlului de la Oradea; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, rubrica XXXIX, datat 1370).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XVI (1381–1385)

- nr. 417: 1384 decembrie 21, Târgu Mureș: Dumitru, arhiepiscopul de Esztergom, transcrie un privilegiu al lui Ludovic I, regele Ungariei, privitor la drepturile preoților din Țara Bârsei; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 279).

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania, vol. XVII (1386–1390)

- nr. 64: 1386 noiembrie 3: Ioan, episcop de Cenad, se obligă să achite o taxă către curia papală; (regest Batthyány, *Series episcoporum Csanadiensium*, p. 66).
- nr. 136: 1387 iulie 18, Baia Mare: Matia, fiul lui Jesko de Nonencziez din dieceza de Breslau, notar public, adeverește înțelegerea dintre Petru, parohul orașului Baia Mare și reprezentanții orașului, privind respectarea drepturilor bisericești; (ediții Batthyány, *Leges ecclesiasticae*, vol. 3, p. 399–400).